

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

МОВНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МЕНТАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ЛЮДИНИ

Колективна монографія

ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ
ФІЛОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Том 3



РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РІВНЕ 2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

МОВНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МЕНТАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ЛЮДИНИ

Колективна монографія

ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ
ФІЛОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Том 3



РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РІВНЕ 2020

УДК 81'37

М 74

Рецензенти:

Леміш Н.Є. доктор філологічних наук, професор
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова (м. Київ)

Толчеева Т.С. доктор філологічних наук, професор
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова (м. Київ)

Рекомендовано до друку вченою радою
Рівненського державного гуманітарного університету
(*протокол № 5 від 28 травня 2020 р.*)

Колектив авторів:

Аладько Д.О., Деменчук О.В., Калініченко М.М., Кінащук А.В., Кучма Т.В.,
Мізін К.І., Орел І.І., Павлова О.І., Павловська Л.О., Славова Л.Л., Тропіна Н.П.,
Чеберяк А.М.

Мовна концептуалізація ментального простору людини :
М 74 колективна монографія / кол. авт. ; голов. ред. О. Деменчук. Рівне: РДГУ,
2020. 135 с. (Історія та сьогодення філологічної науки ; т. 3).

Linguistic conceptualisation of person's mental space : Collective
work / auth. ; O. Demenchuk (ed.). Rivne: RSUH, 2020. 135 p. (History and
Contemporaneity of Philological Science ; v. 3).

У колективній монографії представлено розвідки, предметом аналізу яких є проблематика мовної реконструкції ментального світу людини. На матеріалі германських та слов'янських мов (англійська, німецька, чеська, польська, болгарська, українська, російська) розглянуто низку актуальних питань, присвячених семантичному моделюванню ментального простору людини, аналізу концептів ментальних ситуацій, вивченню природи функціонування ментальних образів, дослідженню властивостей ментальних категорій.

The collective work deals with the linguistic reconstruction of person's mental world. Based on the Germanic and Slavic languages (English, German, Czech, Polish, Bulgarian, Ukrainian and Russian), the paper focuses on the topical issues related to the semantic modelling of person's mental space, the analysis of mental situation concepts, the study of mental images functioning, the investigation of mental category features.

УДК 81'37

ЗМІСТ

**МЕНТАЛЬНІ КАТЕГОРІЇ
У ВИМІРІ МОВОЗНАВЧИХ ПАРАДИГМ**

Кінащук А.В. ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ КАТЕГОРІЙ РАЦІОНАЛЬНОСТІ ТА ІРРАЦІОНАЛЬНОСТІ: ВІД ПОРІВНЯЛЬНО- ІСТОРИЧНОЇ ДО СИНЕРГЕТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ	6
Славова Л.Л. ПОНЯТТЯ РОЗУМІННЯ ТА НЕРОЗУМІННЯ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	19

**МЕНТАЛЬНІ СИТУАЦІЇ
У ЗІСТАВНО-ТИПОЛОГІЧНОМУ ВИСВІТЛЕННІ**

Аладько Д.О. МЕНТАЛЬНО-ЕМОЦІЙНА І ПОВЕДІНКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ НОМІНАЦІЙ ПОСУДУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	28
Деменчук О.В. МОДЕЛІ СЕМАНТИЧНОЇ ДЕРИВАЦІЇ ЛЕКСИКИ ДЕВІАНТНИХ МЕНТАЛЬНИХ СТАНІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)	40
Кучма Т.В. ВЕРБАЛЬНІ АСОЦІАЦІЇ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ЛЮДИНИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)	55
Мізін К.І. ОБ'ЄКТИВАЦІЯ СМИСЛІВ ДУРОСТІ У ГАСТРОКОНЦЕПТАХ (НА МАТЕРІАЛІ УСТАЛЕНИХ ПОРІВНЯНЬ АНГЛІЙСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ) ...	63
Павловська Л.О. АРХЕТИПНІ МІФОЛОГІЧНІ ОБРАЗИ В СЕМАНТИЦІ ВЕРБАЛЬНИХ ФОРМУЛ ПОБАЖАНЬ У РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВАХ ...	70

**МЕНТАЛЬНІСТЬ
У НАЦІОНАЛЬНІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ**

Орел І.І. ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В СЕМАНТИЦІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ФОЛЬКЛОРНИМ КОМПОНЕНТОМ	80
Павлова О.И. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АНГЛИЙСКОГО ТЕРМИНОПОЛЯ «МЕНТАЛЬНОЕ ЗДОРОВЬЕ ЧЕЛОВЕКА»	92
Тропина Н.П. ВТОРИЧНЫЕ ПРЕДИКАТЫ МЕНТАЛЬНОСТИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ	102

**МЕНТАЛЬНІ МОДЕЛІ
У ВИМІРІ ЛІНГВОДИСКУРСИВНИХ ПРАКТИК**

Чеберяк А.М. МОВНИЙ ПОРТРЕТ Д. ТРАМПА У ЛІНГВО- КОГНІТИВНОМУ ТА КОМУНІКАТИВНОМУ АСПЕКТАХ	113
---	------------

**МЕНТАЛЬНІ ОБРАЗИ
У ПРОСТОРИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ**

Калініченко М.М. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ОБРАЗ ЛЮДИНИ В ЛІТЕРАТУРІ ПІВНІЧНОАМЕРИКАНСЬКОГО РОМАНТИЗМУ	126
---	------------

МЕНТАЛЬНІСТЬ У НАЦІОНАЛЬНІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ



Орел І.І.

кандидат філологічних наук, доцент

Рівненський державний гуманітарний університет

ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В СЕМАНТИЦІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ФОЛЬКЛОРНИМ КОМПОНЕНТОМ

Питання відображення національного менталітету, національної культури у семантиці ускладнених мовних знаків давно привертає увагу дослідників. Національно-культурну своєрідність семантики німецьких ФО з колористичним компонентом описує Зубач О.А., німецькі ФО з гастрономічним компонентом досліджує Лапиніна О.Л., в'єтнамський національний менталітет у фразеології вивчає Мусійчук В.А., національно-культурна специфіка значення англійських ФО привертає увагу Ажнюк Б.М. Савченко Л.В. розглядає феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови у етимологічному та етнолінгвістичному аспектах.

Використовуючи різні підходи до аналізу фразеологічного значення, мовознавці розкривають способи відображення національної картини світу, національного менталітету у семантичній структурі досліджуваних одиниць мови. Попри велику увагу науковців до зазначеної проблематики низка питань щодо способів відображення національно-культурної інформації у семантиці ФО лишається не вирішеною.

Метою нашої розвідки є дослідження впливу фольклорного компонента (далі – ФК) у структурі німецьких ФО на відображення національно-мовної картини світу. **Актуальність** пропонованого дослідження вбачаємо у виявленні взаємозв'язку національної культури та національного менталітету, сконцентрованих у ФК, із фразеологічним значенням; прояві національно-мовної картини світу в семантиці ФО.

Відомо, що роль фольклору в житті суспільства за будь-яких часів і умов залишається надзвичайно важливою, адже він містить у собі великий обсяг знань про давні світогляди, етику й мораль,

історичний устрій суспільства та його внутрішні процеси. Фольклорні джерела дають можливість зрозуміти психологію, спосіб мислення й особливості життя різних народів, різних суспільств, їх взаємодію між собою протягом певного історичного періоду. Уся ця інформація закарбована у мовних одиницях й передається за допомогою створеного народом / фольклорного складника значення наступним поколінням, ідентифікуючи їхню етносвідомість і культуру.

Фольклор (англ. *Folk-lore*) – народне знання (Большая Советская Энциклопедия), народознавство (Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона, 1890–1907). Термін був введений у науковий обіг 1846 року англійським ученим Вільямом Томсом. «Фольклорна спілка», заснована в 1870 році, вперше сформулювала два значення терміна «фольклор» як давні звичаї, традиції, обряди та церемонії минулих епох, що перетворилися в забобони й традиції нижчих класів суспільства; у більш широкому значенні – як сукупність форм неписаної історії народу (Большая Советская Энциклопедия). В універсальному значенні «народних знань і традицій» термін почали вживати вчені багатьох країн світу.

У науці існувало розмежування фольклору, який визначався як тексти (паремії, прикмети, забобони) та етнографії (архітектура, національний одяг, кулінарні традиції), складовими якої були духовна й матеріальна культури (Сухіна, 2008, с. 197). До духовної культури відносили народні вірування, звичаї тощо. Йшлося про традиції села з їхніми усталеними формами існування. Традиції міста розглядалися як протиположні традиціям села. Західні вчені теж дотримувалися думки, що фольклор творився лише селянами, але в сучасній науці таке розмежування неактуальне. Європейські дослідники визнавали фольклором також усну творчість жителів міста (Francis Utley, 1980, с. 4-5).

Погляди на цінність фольклору як форму усної народної творчості були різними. Прихильники романтизму в Німеччині називали фольклор «зниженим культурним фондом» (Фольклор як один з головних чинників етнічного самовизначення кубанських козаків). Проте сучасні вчені підкреслюють культурну значущість фольклорних текстів. Мовознавці зараховують до сфери фольклору прояви культури етносу, що знайшла своє відображення у вербальних формах (Путилов, 2003, с. 38). Провідну роль у науковій розробці німецького фольклору відіграли Якоб і Вільгельм Грім (на поч. ХІХ ст.) (Grimm, 1844; Grimm, 1986), які поділяли його на: 1) народні пісні (співалися на свята, під час танців та польових робіт); 2) легенди

(казки, перекази про велетнів, гномів, скарби); 3) шванки (виконувалися у лялькових виставах, іграх); 4) твори, що супроводжували свята, пов'язані зі звичаями, традиціями (народження, одруження, поховання); 5) повір'я, прикмети, забобони, пов'язані з духами, відьмами, привидами, злом і добром; 6) приказки, прислів'я, сталі вирази, словосполучення. Ці твори відображали життя суспільства в усьому його різнобарв'ї «без прикрашань, реально», тому, розташувавши фольклорні твори в хронологічному порядку, можна отримати відображення історичних подій у житті суспільства. Дослідники розглядають народні перекази як своєрідні історичні документи, на основі яких вивчають історію, культуру, духовні цінності етносу. Фольклор зберігає й передає інформацію про світогляд, моральні цінності. Тому фольклор вважають «історичною пам'яттю» народу (Петровский, Ярошевский, 1998, с. 26).

Завдяки фольклору формується свідомість етносу, відображена у народних образах, символах, стереотипах. Їх мовне вираження об'єднує етнокультурну спільноту, передає зміст ментальної свідомості. Фольклор і мова – суто національні явища, тому що вони містять сліди пам'яті про історичний досвід нації (архетипи), з яких складається, згідно з К. Юнгом, колективне підсвідоме – одна з головних складових етнічного «я» людини (Фольклор як один з головних чинників етнічного самовизначення кубанських козаків).

Фольклор зосереджує в собі значну частину ментального життя етносу, зберігає міфи «в зруйнованому вигляді» (Киченко, 2002, с. 26), як архаїчні уявлення про світ. Вивчаючи культурну трансформацію міфології в царині фольклору, можна констатувати, що важливим принципом уснопоетичного мистецтва є реорганізація міфологічного мислення у міфопоетичне, яка сприяла зародженню фольклору, що зберіг фрагменти міфології.

Загальноновизнано (Телия, 2004; Хайдеггер, 1993; Путилов, 2003), що мова фіксує, зберігає і транслює особливості світобачення мовців, закарбувавши в змісті мовних знаків інформацію про національну картину світу (НКС), про культуру етносу.

Про НКС уперше висловився Роберт Редфільд, тому цю концепцію пов'язують з його іменем. Учений вважав НКС таким «баченням світобудови, яке є властивим для певного народу. Це уявлення членів суспільства про самих себе і про свої дії у світі» (Лурье, 1998, с. 321). НКС описується не як картина, що представляє світ, а «світ, що розуміється як картина» (Хайдеггер, 1993). Процес створення НКС відбувається в результаті пізнання та співвіднесення

людиною себе з навколишньою дійсністю. Людина виступає вирішальним чинником у процесі створення НКС, тією призмою, яка фокусує в собі світ, а потім репрезентує знання, створюючи НКС, тому що «людина є репрезентантом суцього» (Хайдеггер, 1993).

Зміст поняття НКС має когнітивні властивості. Ознайомлення з НКС народу дає можливість оволодіти результатами пізнання світобудови, набутими попередніми поколіннями того чи іншого етносу. Ця інформація дозволяє подивитись на світ очима представників іншої культури, пояснює національні особливості світобачення, мислення. Вважаємо, що варто вивчати НКС з метою адекватного розуміння погляду народу на об'єктивну дійсність, але потрібно також зважати на те, що НКС вербалізується представниками різних культур неоднаково через ментальні властивості, різні національні характери (психологічні особливості нації, що відображаються в її історичних діях та поведінці її представників, орієнтовану на духовну цінність, формуються в певних природних та історичних умовах (Етнократологічний словник, 2007, с. 399).

Національний характер тісно пов'язаний із національним менталітетом. Національний менталітет (лат. *mentalis* – розумовий, духовний) – сукупність психологічних, поведінкових установок етнонаціональної спільноти, що виражаються в їхньому особливому світовідчутті, світосприйманні, складі розуму, здатності мислити, способі життя тощо (Етнократологічний словник, 2007, с. 398). Мислення – функціонування свідомості, переробка інформації в когнітивній системі, реалізується у процесах оперування ментальними репрезентаціями (Ивин, Никифорович, 1998). Тому менталітет (національно специфічний спосіб мислення) розглядаємо як етнопсихічну характеристику свідомості (вища форма відображення об'єктивної дійсності; спосіб відношення людини до світу і до самої себе, опосередкований загальними формами суспільно-історичної діяльності людей; єдність психічних процесів, які беруть участь в осмисленні людиною об'єктивного світу і свого буття в ньому; виникає у процесі суспільно-практичної діяльності людей і прямо пов'язана з мовою). **Менталітет** – «система образів, уявлень, елементи якої взаємодіють і складають суспільну формацію» (Чернявская, 2000), а значить специфічні для кожного етносу.

Менталітет формується й передається кількома шляхами: історія й соціальні умови визначають і сприяють засвоєнню менталітету; виховання і освіта зберігають його загальні риси;

національна мова транслює менталітет з покоління в покоління. Мова відображає менталітет етносу, тому мову називають «обителлю буття» (Хайдеггер, 1991), яка має свої суто національні характеристики. Менталітет народу закарбувався в культурі: міфах, релігії, мистецтві, звичаях, традиціях, мові. Пізнавши фрагменти культури, можна пізнати менталітет нації. **Культуру** розуміємо як матеріальне і духовне надбання народу, створене ним протягом всієї історії. Існує три сфери, які чітко демонструють менталітет народу: міф, мова, звичай. Міф містить перші уявлення людей про світобудову. Звичаї відображають національні особливості світосприйняття, тому що **звичай** – це простий тип культурної регуляції на основі звичних / типових у межах етносу зразків поведінки, яка здійснюється з визначених причин, у визначений спосіб, у відповідний час, у відповідному місці. Мова зберігає і транслює цю інформацію.

Мова виступає інструментом свідомості, посередником між людиною і картиною світу, яка відображається у змісті мовних знаків. Мовні одиниці розглядають (В.М. Телія) як засіб пізнання, який дозволяє вийти за межі емпіричного досвіду (Телія, 1986, с. 103). Національна мова у процесах освоєння світу тісно переплітається зі свідомістю етногрупи, а значить, з менталітетом, зберігає знання попередніх поколінь, які передають інформацію про об'єктивну дійсність, про національні особливості світобачення і світорозуміння на основі міфологічного й раціонального мислення, про способи тлумачення місця і ролі людини у світі, опосередковані національними суспільно-історичними чинниками (сфера свідомості). Свідомість виконує психічні функції, властиві лише людині: формує внутрішній план діяльності людини, синтезуючи модель світу, яка допомагає орієнтуватися в об'єктивній реальності (природному, соціальному середовищі); визначає попередню мисленнєву побудову дій і передбачає їх наслідки; керує, контролює поведінку людини тощо. Указані функції свідомості можливі на основі певного набутого попередніми поколіннями народного суспільного досвіду, знань. Тому ми вважаємо, що вагомою складовою свідомості є фольклор як базис національної культури. Він передає з покоління у покоління народний досвід – знання про об'єктивну реальність, допомагає орієнтуватись у світі, вчить (прикмети), застерігає (прикмети, забобони), виховує (правила поведінки – транслюють паремії) тощо.

Кожен етнос формує НКС, пристосовуючись до тих умов життя, які йому диктують природні та соціальні умови. Людина намагається впорядкувати все, що її оточує, створюючи, таким чином, особливу, відмінну від інших НКС, яка (як і свідомість) не є незмінною. Вона зазнає змін під впливом історичних, суспільних, економічних та інших чинників, відповідаючи вимогам часу, потребам суспільства. Зміна НКС відображається у мовній картині світу (далі – МКС). Ці два етнокомпоненти взаємопов'язані: перша зумовлює та окреслює певним чином формування та розвиток другої, про що свідчать дослідження В.І. Школяренко, Р.Й. Бруннера.

Під МКС звичайно розуміють спосіб відбиття реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті та інтерпретації навколишнього світу крізь призму мовних і культурно-національних особливостей, притаманних певному колективу мовців (Короткий словник з мовознавства); зафіксовану в мові й специфічну для конкретного мовного колективу схему сприйняття дійсності; за допомогою цього поняття з'ясовують специфіку буття людини, народу (Казакевич, 1999, с. 312). У процесі створення МКС взаємодіють менталітет, фонові знання, мовні знаки національної мови. **Фонові знання** – невербальна інформація, знання (загальнолюдські (про будову світу і Всесвіту, про людину, географію тощо), регіональні, країнознавчі (звичаї, традиції, вірування, забобони тощо), соціальні, професійні (знання стосовно роду занять, професії) тощо), спільні для комунікантів, присутні при передачі інформації вербальним способом. Наявність фонових знань забезпечує адекватне сприйняття і розуміння вербальної інформації. При формуванні МКС крім граматичної будови, лексичного і фразеологічного складу мови важливу роль відіграє національно-культурна специфіка членування світу, тобто НКС. Національно-культурні особливості НКС відображаються у МКС народу. Якщо мова йде про щось недоречне, то росіяни вживають ФО «*пятое колесо в телеге*», а китайці – вираз, який дослівно означає «*намалювати змію й додати їй ноги*». ФО викликає в уяві китайців смішне, нераціональне зображення, зрозуміти яке носіям інших культур непросто, тому що образ продиктований ментальною моделлю світу.

Завдяки мові уродженець Борнео може назвати 37 відтінків зеленого кольору, яких не бачимо ми, представники інших культур, зокрема німецької. Небесні тіла, що є доступними для спостереження всім жителям планети, мають у різних народів різні назви. Наприклад, в українців – *Чумацький Шлях* (козаки їхали по сіль, та

й розсипали); у росіян – *Млечный путь* (певно, хтось розлив молоко); індуси, аборигени південної Австралії, майя, тотонаки у Мексиці, деякі індіанці Південної Америки вважали, що це *велетенський Змій*; в'єтнамці, китайці, японці, чукчі, селіши, сіу, древні перуанці, араукани вважали, що це *небесна річка*; ненці, ханти, якути, евенки, ескімоси південно-західної Аляски бачили на небі *лижний слід*; литовці, естонці, саами, марійці, казахи, киргизи називають це ж саме «*Пташиною дорогою*». Для арабів, єгиптян, сербів, вірменів, таджиків це *розсипана з воза солома*. Плями на місяці, які чітко видно, викликають в уяві різних народів різні образи. Одні стверджують, що ці плями нагадують зайця / кроля, інші бачать чоловіка з в'язанкою хмизу. Деякі африканські племена кажуть, що це сліди багна і розповідають легенду, як Сонце заляпало Місяць через ревності до його саява. Таке розмаїття поглядів різних народів на один об'єкт реального світу пояснюється, на нашу думку, наявністю неоднакових НКС, які перетворюються за допомогою лінгвістичних засобів у МКС кожного народу. Мовні знаки передають результати пізнавальної діяльності людей щодо дійсності. Дійсність пізнається й відображається завдяки мисленневим процесам. Мовні знаки, репрезентуючи результати пізнання, утворюють вторинну картину світу (на основі НКС), яку називають мовною (Колшанский, 2006, с. 23).

Національно-культурні особливості світобачення німецького народу пов'язуємо з фольклорними образами, стереотипами, символами, які відповідають народним уявленням про світ. Наприклад, про дитину, яка пустує кажуть, що вона «*treibt Eulenspiegel*» або «*spielt Eulenspiegelstück*» (використано образ народного героя-дотепника із шванку про Уленшпігеля); коли пліткують, використовують фольклорний образ пані Фама «*wie Frau Fama sagt*», якщо згадують людей, що ворогують між собою, використовують образ войовничих прусаків «*Sie sind preußisch miteinander*», нечесну людину назвуть слов'янином «*ein Schlawiner sein*» тощо.

Ми поділяємо думку, що національно-мовна картина світу (далі – НМКС) найбільш яскраво відображається у фразеосистемі (Телия, 2004). Фразеологію як систему розглядають Я.А. Баран, Л.Е. Бінович, В.П. Жуков, О.В. Кунін, Є.В. Ройзензон, М.М. Шанський та інші дослідники. Під фразеосистемою розуміють (В.П. Жуков) сукупність фразеологізмів, що пов'язані між собою стійкими відношеннями на парадигматичній і синтагматичній основі (Жуков, 1986, с. 159).

Системність ФО О.В. Кунін розглядав з позиції наявності бінарних опозицій (стійкість – нестійкість, структурно-семантична немодельованість – структурно-семантична модельованість, фразеологічне значення (далі – ФЗ) – значення вільного словосполучення / речення) (Кунін, 1986, с. 90). Я. Баран вважав фразеологію системою, яка утворює самостійний рівень одиниць і є рівноправною з лексичною системою, звідки і утворилася назва – лексико-фразеологічна система мови (Баран, 1997, с. 15-17).

Фразеологізми кожної національної мови відбивають НКС у мові (Телия, 2004). Кожна національна мова відображає дійсність відповідно з історичним досвідом народу, його умовами життя, культури. НКС завжди знаходить відображення у НМКС, особливості якої відбито в ФО.

НМКС будь-якого етносу вербально репрезентується в кожній національній мові з урахуванням психоментальних властивостей носіїв мови (Вежбицкая, 1993, с. 683). Це називають «етнокультурними архетипами» (Фольклор як один з головних чинників етнічного самовизначення кубанських козаків). Описуючи базові поняття з погляду національних мов, А. Вежбицька вказує на відмінності у вербальних формах, обраних народом для їхньої репрезентації (заборона в німецькій і англійській мовах (Вежбицкая, 1993); Вежбицкая, 1999, с. 690-700), а також на національно-культурні специфічні риси кожного з них, які розглядаються народом через призму власних «культурних сценаріїв» (Вежбицкая, 1993, с. 191; Вежбицкая, 1999, с. 682), наприклад: німецьке поняття «порядок» (Вежбицкая, 1999, с. 701-704), російське поняття «дружба» (Вежбицкая (1999), с. 340-343) та інші. Дослідниця доводить (Вежбицкая, 1999, с. 683-686) емпіричним шляхом той факт, що мови й культури (культурно-семантичні системи (Вежбицкая, 1999, с. 700) мають чітко виражений національний характер, тому у створенні МКС бере участь не лише мова, але й культура (Вежбицкая, 1999, с. 169). Саме тому різні культури і мови по-різному відображають світ.

Особливості МКС німецького народу відображають ФО у складі яких є фольклорний складник. Указані мовні знаки варто розглядати як представників двох семіотичних систем: як одиниці мови, що володіють певною семантикою, і як одиниці культури, що несуть у ФЗ національно-культурну інформацію (далі – НКІ). ФК у структурі ФО забезпечує НКІ, пов'язану з природними умовами існування, історичними подіями, звичаями, традиціями, святами, правилами ведення господарства, артефактами тощо. Для виявлення

відмінностей МКС німецького народу розглянемо приклади вербалізації окремих фрагментів німецької НКС.

Звичай: перше знайомство молодих людей відбувалось у присутності старших, які вирішували, чи молоді підходять один одному. Зустріч відбувалась *in den Spinnenstube* – у кімнаті, де пряли. Указаний звичай зафіксовано у ФО, які вербалізують ситуацію із народного життя: *mit jdm. ein Liebesverhältnis anspinnen* – розпочинати любовні стосунки з к.-н., *Das spinnt sich etw. an* – розпочинаються стосунки після першого знайомства. Цей звичай зник, але згадка про нього зберігається в сучасній мові в змісті ФО *Verhandlungen anspinnen* – розпочинати перемовини.

Природні умови існування: Північне море німці шанобливо називають Великим Генріхом – *Großer Heinrich*. Під час шторму його перейменовують у *der blanke Hans*. Найбільшу річку Німеччини Рейн, з якою пов'язані легенди, називають *der Vater Rhein*. Природні умови існування етносу є однією із головних складових НКС, тому мовна репрезентація вказаного фрагмента має національно-специфічні особливості, виявляє риси національного менталітету.

Тваринний світ: голодну людину німці порівнюють з ведмедем – *hungrig wie ein Bär sein* – бути дуже голодним, (пор. з укр.: *бути голодним як пес*). Про людину, яка має гарний апетит, кажуть, що вона *einen Bärenhunger haben* (досл.: *мати ведмежий апетит*), або *essen wie ein Dachs* – багато їсти (досл.: *їсти як борсук*). Українці у такій ситуації згадують вовка (*мати вовчий апетит*), вола чи слона (*їсти як віл / слон*). Міцне здоров'я в уяві німців теж пов'язано з образом ведмедя (*eine Bärengesundheit / Bärennatur haben* – *мати ведмеже здоров'я*), тоді як українці вживають ФО – *бути здоровим як бик*.

Кухня: у німецькій культурі *нашкодити* можна (досл.) *пересоливши комусь м'ясо* – *Den Braten versalzen* – (розм., фам.) *дошкодити к.-н.* Українці кажуть у таких ситуаціях – *підкласти к.-н. свиню*.

Господарство: негативний образ свині української НКС не зрозумілий німцям, тому що у німецькій етнокультурній *свиня* означає багатство, добробут: *Schwein bekommen* – (досл.) *отримати свиню*, (розм.) *мати удачу*. Традиція виготовляти скарбнички у вигляді поросяти має саме німецьке коріння.

Грошові одиниці: *Deut* – мідна монета малоцінної вартості в Голландії та Нижньому Рейні, яка знаходилася в обігу до 19 століття. Слово швидко ввійшло в німецьку мову середньовісньонімецького

періоду. *Keinen Deut wert sein* – (розм.) нічого не коштувати / не бути нічого вартим; *keinen Deut besser sein als ...* – (розм.) не бути ані трохи кращим аніж ... (риса характеру); *sich keinen Deut um etwas scheren / kümmern* – (розм.) зовсім не перейматися чимось.

Імператор Фрідріх I – Барбаросса – у 1180 р. Заснував монетний двір у Швабіш-Хааль, який невдовзі відчеканив срібну монету, яка мала напис «Халла / Галла» за місцем свого походження. Цей срібний *Haller* невдовзі став настільки популярним, що поступово замінив копійки інших монетних дворів у Німецькій імперії і незабаром його назвали лише «*Heller*». З часом *Heller* ставав все більш червоним через домішки міді, які замінили срібло, доки він нарешті не став вартим «червоного Геллера» / нічого не вартий: *etwas ist keinen roten Heller wert* – не бути вартим ламаної копійки; *kein roter Heller haben* – не мати грошей/ ані копійки.

У сучасній німецькій мові існує низка ФОФК з компонентом «*Heller*»: *Er verspricht goldene Berge und ist keinen Heller wert.*; *Er geht drei Heller und schnaubt sieben Batzen.*; *Er gäbe Gott und allen seinen Heiligen nicht einen Heller.*; *Es wagt keiner einen Heller an einen Topf, er klopft erst an, ob er klingt.*; *Heller, steh auf, lass den Gulden niedersitzen.*; *Mit einem Heller kauft man keinen Ochsen.* *Mit einem Heller kann man kein gut Mus kochen.*; *Stolz auf der Gasse, Kein Heller in der Tasche!*; *Viel Heller machen auch Geld.*

Крім *Deut* та *Heller* у німецькій фразеології зафіксовано інші назви грошових одиниць у складі ФО (*Kreuzer, Batzen, Groschen, Taler, Gulden, Mark, Pfennig, Euro*).

Отже, ФК у структурі ФО представлений або як компонент ФО, або як компонент фразеологічного значення і репрезентує народні образи, символи, стереотипи, які виступають одиницями НКІ. Присутність ФК забезпечує національно-культурний характер семантики ФОФК сучасної німецької мови. ФОФК розуміємо як сталі словосполучення різних структурно-семантичних типів, значення яких експліцитно чи імпліцитно пов'язано із словесною народною творчістю, що зафіксувала НКІ про історичні події, природно-географічне середовище, звичаї, традиції, свята, обряди, народні ігри, іграшки, розваги, національну кухню, ремесла, промисли, вірування, магію, забобони, прикмети; формує ФЗ на основі фольклорних пресупозицій, зафіксованих ФК.

Національний менталітет, сформований у певних природних, соціальних, історичних умовах існування етноса, фонові знання, пов'язані з фрагментами НКС народу, та засоби мови створюють національно-специфічну для етносу МКС. Вказані факти мови

свідчать про національний характер членування світу, демонструють національно-культурні особливості МКС німецького народу, доводять необхідність володіти фоновими знаннями фольклорного характеру, наявними в етнокультурні, для правильного розуміння ФО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Баран, Я. (1997). *Фразеологія в системі мови*. І.-Франківськ: Лілея-НВ.
- Богатырев, П.Г., Якобсон, Р.О. (1971). Фольклор как особая форма творчества. In *Вопросы теории народного искусства* (с. 369-383). Москва. Available at: <http://www.ruthenia.ru/folklore/jacobson1.htm>
- Вежбицкая, А. (1993). Семантика, культура и познание: общечеловеческие понятия в культуроспецифичных контекстах. In *THESIS*. (с. 185-206). Вып. 3. Available at: <http://www.philology.ru/linguistics1/wierzbicka-93.htm>
- Вежбицкая, А. (1999). *Семантические универсалии и описание языков*. Москва.
- Жуков, В.П. (1986). *Русская фразеология*. Москва: «Высшая школа».
- Казакевич, О.А. (1999). О культуре народа, отраженной во фразеологии (на материале селькупского языка). In *Фразеология в контексте культур* (с. 311-317). Москва: «Языки русской культуры».
- Киченко, О. (2002). *Фольклор як художня система (проблеми теорії)*. Дрогобич.
- Колшанский, Г.В. (2006). *Объективная картина мира в познании и языке*. Москва: КомКнига.
- Кунин, А.В. (1986). *Курс фразеологии современного английского языка: [учебник для студентов ин-тов и фак. иностр. яз.]*. Москва: Высшая школа.
- Лурье, С.В. (1998). *Историческая этнология. Учебное пособие для вузов*. Москва: Аспект Пресс. Available at: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Lyrie/07.php
- Петровский, А.В., Ярошевский М.Г. (1998). *Основы теоретической психологи*. Москва: ИНФРА-М. Available at: <http://psylib.org.ua/books/petya01/index.htm>
- Путилов, Б.Н. (2003). *Фольклор и народная культура*. С.-Петербург: Наука. Available at: <http://www.infliolib.info/philol/putilov/index.html>
- Сухіна, І.Г. (2008). Культура як антропологічний феномен: проблема інтерпретації. In *Вісник Донецького національного університету* (с. 196-206). Донецьк.

- Телия, В.Н. (1986). *Коннотативный аспект семантики номинативных единиц*. Москва: Наука.
- Телия, В.Н. (2004). Культурно-языковая компетенция: ее высокая вероятность и глубокая сокровенность в единицах фразеологического состава языка. In *Культурные слои во фразеологизмах и в дискурсивных практиках* (с. 19-29). Москва: Языки славянской культуры.
- Фольклор як один з головних чинників етнічного самовизначення кубанських козаків. [web-джерело: «Народна Газета» № 509.]. Available at: <http://etno.us.org.ua/lib/ternawski.html>
- Хайдеггер М. (1993). Время картины мира. In *Время и бытие: статьи и выступления*. (с. 41-63) Москва: Республика. Available at: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Heidegg/Vr_KartMi.php
- Хайдеггер, М. (1991). *Язык*. С.-Петербург. Available at: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Article/_Heidegger_Jazuk.php
- Чернявская, Ю. (2000). *Народная культура и национальные традиции: [учебник]*. Минск: Изд-во «Беларусь». Available at: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Chern/index.php
- Francis Lee Utley. (1980). A Definition of Folklore. In *American Folklore. Voice of America Forum Series* (S. 3-17). United States International Kommunikation Agency, Washington.
- Grimm, J. *Deutsche Mythologie* (1844). (1-3 Bände). Göttingen: Dieterichsche Buchhand. Available at: [http://common.wikimedia.org/wiki/Category:Deutsche_Mythologie_\(Gri\)](http://common.wikimedia.org/wiki/Category:Deutsche_Mythologie_(Gri))
- Grimm, J., Grimm W. (1986). *Über das deutsche Schriften zur Zeit-, Rechts-, Sprach- und Literaturgeschichte*. Leipzig: Verlag Philipp Reclam.
- Большая Советская Энциклопедия. Available at: <http://www.oval.ru/enc/43502.html>
- Етнократологічний словник (2007). / За ред. О.В. Антонюка, М.Ф. Головатого, Г.В. Фокіна. Київ.
- Ивин, А., Никифорович, А. *Словарь по логике* (1998). М.: Туманит, изд. центр ВЛАДОС. Available at: <http://yanko.lib.ru/books/dictionary/slovar-po-logike.htm>
- Короткий словник з мовознавства. Available at: http://revolution.allbest.ru/languages/00034473_0.html
- Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона (1890–1907): В 86 томах с иллюстрациями и дополнительными материалами. / Под ред. проф. И.Е. Андреевского, К.К. Арсеньева, заслуженного проф. Ф. Ф. Петрушевского. Лейпциг: Ф.А. Брокгауз. С.-Петербург: И.А. Ефронъ. Available at: <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html>

Наукове видання

МОВНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ
МЕНТАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ЛЮДИНИ

Колективна монографія

Історія та сьогодення філологічної науки

Том 3

Academic Edition

LINGUISTIC CONCEPTUALISATION
OF PERSON'S MENTAL SPACE

Collective work

History and Contemporaneity of Philological Science

Volume 3

Формат 60x84¹/₁₆.

Папір офсетний. Друк ризографічний.

Гарнітура Century Schoolbook.

Ум. др. арк. 7,1. Наклад 100.

Редакційно-видавничий відділ

Рівненського державного гуманітарного університету

м. Рівне, 33000, вул. Ст. Бандери, 12

тел.: (0362) 26-48-83

Друк: «ПараГраф+»

м. Рівне, 33000, вул. Гетьмана Мазепи, 6/8

тел.: (0362) 26-49-27